

PROF. DR. ANTONÍN OBRDLÍK:
RETROSPEKTIVA VELMI ČASOVÁ.

(Poučení z osudů starověké a středověké demokracie.)

Je přirozeno, že v tak pohnuté době, jakou je doba současná, nevěnujeme mnoho pozornosti obdobím minulým, ba že zapomínáme i na události data poměrně zcela nedávného. Desítky starostí každého dne vyčerpávají všechen náš zájem, takže se dychtivě chápeme jen zpráv a událostí nejposlednějších. Má to svou výhodu i nevýhodu. Právě u nás bylo svého času — a právem — voláno po odhistoričtění, neboť zraky upřené výlučně zpět, k tomu, co bylo kdysi, byly nepřítelem tvořivé práce, která musí počítati s podmínkami doby současné, a znemožňovaly tak rychlou orientaci a vyrovnání se s naléhavými otázkami přítomnosti. Jistě že i dnes má pro nás největší význam, abychom bez dlouhého tápání dovedli zaujmout stanovisko k jednotlivým, rychle se střídajícím událostem. Když však půjde o to, abychom se rozhodli „pro“ nebo „proti“ v otázce, která je významu zásadního, ježto na jejím řešení závisí příští osudy nejen jednotlivce, nýbrž celé společnosti národní, celého státu, pak se vystavíme nebezpečí, že se při svém rozhodování dopustíme snadno omylů, budeme-li tuto otázku posuzovati jen s hlediska prchavých okamžiků doby současné: bude se nám jevit skresleně barevnými skly našich tužeb osobních, jednostranně zaměřených vášní stranických, nesnášenlivého zaujetí náboženského a mnohých jiných okolností. Tu bude na místě, abychom se povznegli na úroveň nezaujatého stanoviska vyššího, s něhož přehlédneme delší vývojový úsek, a když roztěkanost zběžných pohledů zaměníme za odhodlanou vůli proniknouti až k samé podstatě skutečnosti. Tehdy poznáme cenu historie jako osvětlovatelky a moudré učitelky. Je vůbec jedním z největších vědeckých úspěchů druhé poloviny stol. 19. vypracování t. zv. metody genetické; stanoví zásadu, že chceme-li postihnouti vlastní jádro nějaké složité skutečnosti, musíme sledovati její vývoj od vzniku přes průchodná a ji pozměňující období růstu až ke stavu nynějšímu.

A problém demokracie, který nás tu zajímá, není problémem zrovna jednoduchým. Není jednoduchý ani svým historickým vývojem, ani svou vnitřní náplní. Názorový zmatek, jehož jsme dnes v tomto ohledu tak častými svědky, je toho až příliš zřejmým dokladem. F. X. Šalda vtipně řekl, že se nyní kdekdo ohání slovem demokracie; že toto slovo skloňuje každého dne několikrát ve všech sedmi pádech, ale že je ve skutečnosti až žalostně málo těch, kdo chápou plný význam tohoto pojmu. Dodejme, že těch, kdo z něho dovedou vyvodit i důsledky pro své jednání, jest ještě mnohem méně.

* * *

V sociologii lze s prospěchem užít t. zv. „morfologických typů“. Není to nějaká abstrakce, nýbrž skutečnost, jejíž znaky jsou dosti obecné, aby v sebe mohla pojmuti celou skupinu jevů obdobných. Asi tak, jako kdybychom měli vyšetřit pronikání prvků městského života do určité venkovské oblasti: stačilo by, kdybychom příslušná šetření provedli v jedné, ve dvou typických vesnicích tohoto kraje; byli bychom potom oprávněni, abychom výsledky svého studia zhruba vztahovali také na všechny vesnice ostatní. I ve vývoji demokratických institucí existují takovéto morfologické typy, příznačné pro různá místa, kde vznikly, a pro různá časová období, v nichž se vyvíjely. Jejich srovnání je velmi cenné, neboť umožní najít a určit aspoň v hlavních

rysech všeobecnou vývojovou tendenci. Proto když se dnes na jedné straně přesvědčivě volá, že demokracie už svou roli definitivně dohrála, a když se na straně druhé současně stejně přesvědčivě tvrdí, že to není pravda, že musíme stůj co stůj demokracii zachovat v dnešní její podobě, nebudeme se slepě řadit do tábora ani jedněch, ani druhých, nýbrž budeme se dožadovat potřebného osvětlení u vědy.

Nemám ovšem v úmyslu podati vyčerpávající přehled všech morfologických typů demokracie, jež se vyskytly v jejím dosavadním vývoji. Bylo by to předmětem zcela samostatné studie — a jistě velmi obsáhlé —, která dodnes nenašla mezi historiky-sociology svého autora. Pro náš účel plně postačí, když čerpajíce vděčně z děl některých vynikajících autorů, podtrhneme ty momenty dějinného vývoje demokratického, které podstatně přispějí k objasnění poměrů dnešních. Poznáme zejména — řekněme to předem —, že skutečnost, označovaná tímže slovem, měla v různých dobách a na různých místech podobu velmi rozmanitou. Jinak vypadala demokracie starověká, jinak demokracii chápali ve středověku a opět jinak se demokratická skutečnost utvářela v době nové.

Tak zvaná primitivní demokracie.

Obraz, který o ní můžeme načrtnouti, není zcela jasný. Nemůžeme totiž bezpečně usuzovati o společenských zřízeních a o celkovém rázu období, o nichž nemáme spolehlivých historických zpráv. Na štěstí přicházejí nám tu na pomoc výzkumy o životě dnešních divochů a polodivochů, kteří byli vtipně nazváni našimi „současnými předky“. Poznatky, získané pozorováním těchto primitivních kmenů, vrhají světlo poznání na poměry v obdobích předhistorických a opravňují nás k závěru o existenci určitých demokratických prvků v životě našich dávných předků. Kromě individuálně vyrobených zbraní k lovu bylo u nich soukromé vlastnictví něčím neznámým, takže bychom mohli u nich mluvit o primitivní formě sociálního komunismu. Zájmy jednotlivců se kryly se zájmy společenských jednotek, k nimž přináleželi. Těžké životní podmínky je nutily k tomu, aby se k sobě těsně přimkli, ježto byli ohrožováni živly přírodními, divokou zvěří či nepřátelskými úmysly svých sousedů.

Z tohoto původně zcela nerozrušeného stavu počaly se znenáhla v dlouhém období časovém vyvíjet první náznaky rozdílu třídních a zárodek oligarchie. Lidští jedinci si nebyli úplně rovni ani tělesně ani duševně. Podle svých přirozených schopností počali se uplatňovati a vynikati v různých oborech a v důsledku toho těšili se také nestejnému sociálnímu prestiži v očích svých soukmenovců. Není pochyby o tom, že i samo podnebí musilo působiti na rozrušení (diferenciaci) zaměstnání. Stav prvotního majetkového komunismu se nemohl na trvalo udržeti ani v tradičně konservativních vrstvách kmenů obdělávajících půdu: čím výnosnější byla obdělávaná pole a čím větších byla rozměrů, tím větší byl i sociální prestiž. Rodilo se soukromé vlastnictví. Ono vyzdvihlo přirozené nerovnosti ve schopnostech lidí a bylo příčinou vzniku trvalých vztahů závislostních. Jak patrně, přijetí instituce soukromého vlastnictví znemožnilo další trvání primitivní demokracie: přestává společenská rovnost všech jedinců a je nahrazena výsadami jednotlivců nebo celých společenských skupin.

Tato velká přeměna se ovšem uskutečňovala jen velmi pomalu a zcela nevědomě. Prvek autority sílil přes patriarchální autoritu kmene a rodu. Autorita jedince se však s počátku vskytovala jen zřídka. Častější byla teprve tehdy, když ustavičné boje proti nepříteli vnějšímu a ještě častější rozbroje vnitřní volaly po zesílení osobní autority

vůdce. Rozhodující autoritou byl po dlouhou dobu z v y k; jemu se bezpodmínečně podrobovali všichni členové kmenů i rodů, neodvažující se prolomit hranice starých, náboženskými obřady posvěcených tradic.

Mluvíme-li o demokracii při jednoduchých a od našich tak krajně odlišných životních podmínkách, v nichž probíhal život dávných kmenů předhistorických, neznamená to, že to byla demokracie, jak jí rozumíme dnes. Demokratické hledisko tu není dáno nějakou zvláštní formou společenské organizace, jako spíše neexistencí vládního systému autority. Ostatně i v pozdějších dobách, když došlo ke vzniku prvních primitivních států a když se řízení věcí veřejných soustřeďovalo v rukou králů nebo mocných náčelníků rodů (pokud států doposud nevytvořily), byl obecný lid slabý organizačně i svým politickým uvědomením. Nebylo pomyslení na jeho aktivní spoluúčast v úkonech vládních a správních. Teprve u Řeků a Římanů prvního tisíciletí př. Kr. byly učiněny kroky k demokracii jako formě politické vlády.

Demokracie ve starém Řecku.

Ačkoliv nás od zániku starověkých demokratických republik dělí už dvě tisíciletí, jsou nám i dnes v mnohém zdrojem názorného poučení. Ne ovšem v tom smyslu, že bychom tu slovem „klassický“ rozuměli „dokonalý“. Vznikaly a rozvíjely se ve specifických poměrech, krajně se lišících od poměrů nynějších, a nabyly své osobité podoby jen díky společenskému zřízení, které je stanovisku a nazírání dnešního člověka zcela nepřijatelné: o t r o c t v í. Naopak však zase nesmíme přehlížeti, že vedle zásadních rozdílů jsou tu i určité styčné body, které starověké demokracie sblížují s jejími vývojovými formami dnešními, že všichni ti, kdo o demokracii psali, vraceli se vždy znovu pro příklady a poučení ke klasickému starověku a že mnohé z hlasů, volajících dnes po nápravě, dožadují se dokonce návratu k dřívějším formám t. zv. demokracie „přímé“.

Nejvýstižnějším morfologickým typem demokracie tohoto období jest demokratická ú s t a v a a t h e n s k á, ze všech nejvyspělejší a nejdůkladněji popsaná. Nepostrádalo by ovšem zajímavosti také na př. studium takových Arkáďanů, kde nebylo zásadního rozlišení mezi rolníky a válečníky, ba ani ne mezi majetníky a jejich pastýři a služebníky, takže bychom u nich našli pěkný příklad doznívání společenských institucí primitivní demokracie, která se namnoze udržovala nějaký čas ještě po vzniku soukromého vlastnictví. Svým celkovým rázem — jako všechny „primitivní“ demokracie — by se však spíše řadila pod typ jakéhosi předstupně skutečných institucí demokratických.

Proti primitivní demokracii, již jsme negativně charakterisovali jako stav neexistence nějakého určitého systému autority, jest athenská demokracie už typem demokracie organizované, jsou produktem značně vyspělého života městského. Všeobecně možno říci, že význačným rysem starého Řecka je čilá politická aktivita, vrcholící v autonomním městském státě, p o l i s. My dnes nemáme možnosti bezpečně rozhodnout, byla-li tato politická vyspělost výsledkem vrozeného politického genia, či byla-li spíše determinována okolnostmi vnějšími (geografická poloha). Tolik však je jisto, že podmínek a příčin, které spolupracovaly na uskutečnění starověké demokracie, bylo mnoho a že se tak dalo po dlouhý čas. Neboť ani řecké demokracie, jimž se zajisté právem tolik podivujeme, nebyly dílem okamžiku. Jejich demokratické instituce, dříve než nabyly svých pozdějších vyspělých forem městských států, vykrystalisovaly zdlouhavým procesem nejdříve v prostších oblastech venkovských.

Ve zkratce bychom mohli říci asi tolik. Základem a východiskem všech pozdějších a složitějších institucí řeckých byla rodina a náboženský kult. Původně tu byly jen rodiny a rody jako nejmenší společenské jednotky. Žily samostatně a ve vzájemné odloučenosti; měly svá území, své sluhý, svého vůdce a měly i svůj vlastní náboženský kult, který byl nejučinnějším společenským pojítkem jejich členů. Díky této samostatnosti se některé z nich zachovaly až do dob historických. Postupně však, dobrovolně nebo donuceny k tomu okolnostmi vnějšími, počaly se tyto rodiny a rody sjednocovat a vytvořily několik konfederací, z nichž nejproslulejší byla athénská. V čele všech stanul král, jako vnější symbol jednoty. Zdálo by se, že tím byla uzavřena cesta jakémukoliv vývoji demokratickému. Pouze zdánlivě. Neboť hned od počátku nebyl nejvyšším suverénem král, nýbrž svrchovaný božský zákon. Tento princip svrchovanosti zákona byl bezpečným ukazatelem cesty k demokracii. Bude ovšem trvat ještě hodně dlouho, než bude překlenuta propast, na jejíž jedné straně je vláda králů, odvozujících svou moc z nejvyššího zákona božského, na druhé straně pak demos (lid), který si dává zákony sám a podrobuje se jim, protože jsou jeho vlastním dílem. To předpokládá, že musilo napřed dojít k hluboké přeměně ve složení (struktuře) starověké společnosti a že musilo současně dojít i ke změně v nazírání na podstatu a odůvodnění nejvyššího principu, zákona.

Především byla oslabena moc královská. Ačkoliv se k osobě krále pojila nejvyšší moc sacerdotální, král jako nejvyšší ochránce náboženského kultu nebyl všemocný. Vedle něho tu byli patriarchové mocných rodů, kteří se těšili veliké vážnosti a kteří se králi vyrovnali nebo téměř vyrovnali i svým bohatstvím. Nemohlo být proto pochyb, že z uchvatitelského boje o moc ve státě vyjde jako vítěz šlechta: království nakonec padlo všude. Leč ani zde se vývoj nezastavil, poněvadž v rámci vládnoucí aristokratické třídy došlo k hlubokým vnitřním přeměnám, které nemohly zůstat bez následků na její výsostné postavení společenské. Šlechtická rodina pozbyla své původní jednoty náboženské, politické i hospodářské a hlavní ránu jí zasadil rychlý vzestup společenských vrstev nižších, které se po nabytí soukromého vlastnictví staly v hospodářské oblasti aktivním činitelem veřejného života a dožadovaly se proto právem účasti na řízení záležitostí obecných.

Zde bude na místě vysvětlíme-li, proč byla města tak důležitým činitelem ve vývoji demokratických institucí. Kdežto šlechta žila na svých venkovských statcích, soustřeďoval se od VII. stol. př. Kr. všechen řecký život ve městech, kde se velmi důležitým činitelem společenského rozvoje stal obchod a doprava. To mělo za následek, že se ve městech hromadilo značné movité bohatství, jež postupně zbavovalo významu dřívější oligarchický režim šlechtický, spočívající na majetku nemovitém, zemi. Držitelé nového (movitého) majetku se tak stali současně představiteli nové společenské moci. Vedle a nad zchudlými aristokraty stáli tu bohatí plebejové. Moc šlechty byla ostatně oslabena i jinak, než jen hospodářsky. Byla-li dříve páteří vojska jízda, kde se mohla šlechta plně uplatnit, nabývalo s rozvojem obchodu a kolonisace vždy většího významu námořnictvo, v němž službu veslařů i vojáků zaujali plebejci. To znamenalo, že šlechta pozbyla svého prestiže vojenského a že nižší vrstvy počaly napříště disponovat i určitou ozbrojenou mocí. Když konečně i náboženský prestiž šlechty byl pro ni ztracen oslabením nebo i vymýcením tradičních náboženských věr, nebylo již dosti pevných hrází, které by byly dovedly udržeti dosavadní společenská zřízení vlády aristokratické: plebs, tato do té doby neurčitá massa, vylučovaná po sta-

letí nejen ze společenského svazku náboženského a politického, ale mnohdy i z obvodu vlastního města, prolomil dosavadní společenské přehradu a stal se brzy činitelem roz-
hodujícím.

Šlo už jen o to, aby se změněným poměrům dostalo i vnějšího výrazu. To vedlo k vypracování ústavy, čímž v Athenách byl pověřen S o l o n. Ale jeho dílo nemohlo být dokonalé; nebylo potřebných zkušeností a zastánci starého řádu kladli stále houžev-
natý odpor. Proto ačkoliv Solon přiznával všem „občanům“ (brzy se přesvědčíme, že význam tohoto slova byl zcela jiný, než jak mu rozumíme dnes) politická práva a pří-
stup do shromáždění lidu, požadavků opravdu demokratických ve své ústavě neztě-
lesnil. Aristokracie nebyla vystřídána demokracií, nýbrž timokracií, ježto bohatí si po-
držovali stále značnou převahu. Dochází proto k novým změnám, když chudí, nespo-
kojení, propůjčují se k podporování tyranoviád, velkých nepřítelkyň všech oligarchií
(aristokracie rodu či aristokracie peněz). Ve shodě s touto skutečností bylo právem
řečeno, že tyranovlády připravovaly cestu demokracii, ačkoliv jsou na opačném pólu
než principy demokratické. Dálo se tak tím spíše, že městská peněžní aristokracie
obchodníků se zdaleka netěšila takovému vyvýšenému společenskému postavení, ja-
kému se těšila stará šlechta rodová: nebylo tu stálosti a lid byl velmi často očitým
svědkem toho, jak vždy noví a neznámí jedinci se ocitali na nejvyšších stupních společ-
enského rozvrstvení, díky rychlému zbohatnutí, kdežto jiní se zase stejně rychle ruino-
vali finančně a vyřazovali se tak i společensky. Konečným výsledkem této přeměny
bylo, že se v pol. V. stol. př. Kr. dostala svrchovaná moc do rukou lidového shromáždění.
Teoreticky vzato, lidová vůle ovládala od té doby každý obor veřejných záležitostí.
Nesmí však býti přehlížen fakt, že od V. do II. stol. př. Kr. byla všechna větší města
vnitřně rozštěpena i nadále nepravidelným b o j e m c h u d ý c h p r o t i b o h a t ý m.
Hospodářský rozmach tohoto období sociální nerovnosti jen prohlubuje. Proti nerov-
nosti hospodářské stojí „rovnost“ politická, která chudé zavazuje ke stejným finančním
obětem jako bohaté; vzniká přirozená myšlenka, aby rovnost politická učinila přítrž
nerovnosti hospodářské: chudý se snaží převést finanční zatížení na bohatého v podobě
daní a zvláštních příležitostných výloh (vyzbrojení lodí); dává si platiti za účast ve
shromáždění a je ochoten prodati i svůj hlas. Ani to však nestačilo. Vyhlásil boha-
tému válku, zbavoval ho příjmů i majetku, který vždy častěji konfiskoval. Došlo i k zá-
krokům hromadným (zrušení dluhů chudých, rozdělení půdy), ba nechyběly ani krvavé
srážky. Leč boháči, poměrně nepříliš početní, nebyli slabí. Dovedli si udržet přivržence,
dovedli těžit ve svůj prospěch z nesrovnalostí svých odpůrců a hledali pomoc i za hra-
nicemi státu. Poměrně nejlépe unikaly těmto vnitřním sociálním bojům Atheny. Chudí
tu nikdy nevytvořili zahálčivý a bouřící se dav, neboť vlastnictví bylo spravedlivěji
rozděleno; uvádí se, že ještě ve IV. stol. před Kr. byly dvě třetiny obyvatelstva vlast-
níky; práce byla ctěna a pro všechny závazná; kdo by nepracoval má být zbaven poli-
tických práv. Přesto i v Athenách se přiosťroval boj chudých a bohatých a potrvál až
do doby, kdy došlo ke ztrátě samostatnosti.

* * *

Tolik o proměnách ve složení společnosti. Ale upozornili jsme, že souběžně s nimi
— a namnoze jimi přímo podmíněn — probíhal ještě jiný vývojový proces: s měnícím
se společenským řádem uskutečňovala se jedna z největších a nejúčinnějších reforem,
jež vedla k vypracování civilního z á k o n a. Pojem práva pozbyl svého dosavad-

ního charakteru náboženského a mysteriosního. Bylo napříště psané a všem srozumitelné. Jeho základním principem přestala být autorita božská, jíž bylo tak často zneužíváno, a stává se jí autorita lidu. Vysvětleme blíže.

Řekli jsme, že v prvním období dějin řeckých států bylo pevným základem platného společenského řádu náboženství a že kult náboženský byl také nejpevnějším pojítkem společenským. On byl původně měřítkem všeho a dodržování jeho obřadů bylo hlavním zájmem veřejného života. Z něho bylo dogmaticky vyvozováno právo jedněch vládnouti (kněží, vůdcové) a závazek poslušnosti pro druhé. Řád náboženský a politický se spolu navzájem doplňovaly a posilovaly, ačkoliv i v oblasti čistě politické si náboženství zajišťovalo převahu: řád politický byl dokonalý a dobrý, protože byl vyvozován z řádu náboženského. Proto si vysvětlíme, že aristokracie, hájíc platný společenský řád, nemusila se dovolávat jeho obecné prospěšnosti, poukazujíc prostě na to, že řád společenský je ve shodě s řádem náboženským. S tím právě souvisí, že opuštění starých náboženských tradic tak neúprosňe rozrušovalo základy oligarchické nadvlády řecké aristokracie. Ale od VII. stol. a definitivně od V. stol. př. Kr., když se občané budou podřizovati požadavkům a nutnostem společenského života, nebudou tak činiti z důvodů náboženských, nýbrž proto, že toho vyžaduje zájem obecný. Název *res publica* (věc veřejná) je v tomto smyslu velmi příznačný. Od okamžiku, kdy bylo přijato, že obecné blaho je základním principem a mírou všeho, byla další vývojová cesta možna toliko jedna: k demokracii. Byl to veliký dějinný převrat. Proti dogmatické absolutnosti a ztrnulosti zřízení dřívějších, byla zdůrazněna jejich relativnost a nutnost pružné přizpůsobivosti požadavkům té které doby a toho kterého společenského prostředí. A poněvadž je velmi obtížno zjistiti „obecný zájem“, byla předpokladem jeho aspoň přibližného vystižení veřejná diskuse na základně co nejširší. Ona zaujala místo dřívějších porad s bohy, když o každém důležitém opatření bylo veřejně rozhodováno lidovým hlasováním. S tím souvisí také nový názor na úředníky. Nebudou jako dříve prostředníky mezi občany a pomyslnou nejvyšší mocí, nýbrž budou vykonavateli vůle lidu, jenž jim kompetentní moc volbou je n d o č a s n ě p r o p ů j č u j e .

Tuto proměnu politického ideálu dlužno považovati za jednu z nejdůležitějších etap ve vývoji lidstva. Vybavilo se z mysticismu směřujícího k absolutnu a postavilo své myšlenky na základnu skutečnosti. Byla to snaha, která vedla k hledání politiky vpravdě demokratické, t. j. vědecké.

* * *

Připojme nyní stručný popis athenských vládních orgánů za demokratického režimu. Skutečným suverénem je lidové shromáždění, *ecclesia*. Je složeno (teoreticky) ze všech dospělých „občanů“, zasedá pravidelně čtyřikrát ročně a za výjimečných okolností. V malých řeckých státech byl osud občanů nerozlučně spjat s osudem státu; s ním stálo a padalo jejich bohatství i svoboda. Nešlo zde tedy jen o vznešené city a o lásku k vlasti, nýbrž také o majetek a osobní bezpečnost. Tím si vysvětlíme, proč politika byla jejich nejvlastnějším zájmem a proč jí bylo věnováno tolik času. Ale ani tehdy, za podmínek mnohem prostších než jsou dnes, nemohly být všechny funkce vykonávány lidem přímo. Občané převáděli svou moc na četné úředníky a na sbory, z nichž nejdůležitější byl *senát*. Tuto instituci republika vlastně převzala po

oligarchii, náležitě ji změňivši: počet členů byl značně zvýšen — v Athenách na 500 —, jsou voleni nebo vylosováni, nezůstávají v úřadě doživotně a jsou za své jednání zodpovědni.

Poněvadž nebylo organisovaných stran ani — mluveno dnešním pojmoslovím — pravidelně ustavených ministerstev, odpovědných za důležitá opatření, musili mít Atheňané nějakou záruku, aby nebyly prosazeny zákony, o nichž bylo lze soudit, že jsou škodlivé. Obtíž tkvěla v tom, že se *e c c l e s i a* nemohla odvolati na voliče, ježto s nimi byla totožná. Jistou zárukou se proto stala t. zv. „obžaloba z illegality“; každý z občanů mohl býti na udání postaven před soud proto, že chce prosadit zákon, který ohrožuje obecný zájem. Takovým způsobem bylo omezováno právo individuální iniciativy; stálost ústavy byla tím zaručena, bohužel mnohdy na úkor návrhů změn hodnotných a obecně prospěšných.

Moc shromáždění byla absolutní a přímá. A nejen v zákonodárství. Neboť *e c c l e s i a* byla nejvyšší autoritou ve státě také v ohledu administrativním. Důležité úkony správy byly ovšem svěřeny kompetentním úředníkům, ale i jejich činnost podléhala stálému dozoru shromáždění a jeho konečné kontrole. Atheňané byli tak pevně přesvědčeni o nezbytnosti lidové kontroly veřejných záležitostí pro demokratickou vládu, že neváhali ve IV. stol. př. Kr. zavést peněžité odměny za účast v lidových shromážděních, aby v tehdejší období zmenšené prosperity bylo umožněno i chudým občanům účastniti se činně politického života. To ovšem neznamená, že snad všechna rozhodnutí shromáždění byla tehdy oproštěna nedostatků a chybných kroků. Nesvědomití demagogové našli si vždy možnost, aby se čas od času uplatnili a svedli veřejné mínění na nesprávnou cestu.

Vyřizování běžných záležitostí bylo svěřeno zmíněnému sboru pěti set. Jeho členové byli vybíráni z občanů, kteří před tím sloužili toliko jednou a kteří se k výběru sami nabídli. Hlavním posláním tohoto senátu bylo připravovati materiál pro lidová shromáždění a dohlížeti na denní práci úřadů. Jeho činnost lze přirovnati k činnosti moderního parlamentního sboru ministrů. Přes všechna kontrolní opatření, aby o zájmech všech rozhodovali všichni občané, uplatňoval se často v politice obce element čistě osobní (*Atheny Perikleovy* nejsou příkladem ojedinělým). Značná moc se pojila zejména k úřadu generálů. Dodatečné prerogativy v obdobích válečných byly příčinou, že se toto postavení stalo tužbou jedinců nejctižádostivějších, zvláště když tu na rozdíl od jiných úřadů nebyla opatření, která by vylučovala možnost stálého opětného zvolení. S tím souvisí jiná praxe athenské demokracie, t. zv. *o s t r a k i s m u s* (vypovědění) vůdčích politiků, když byli nařčeni z úmyslů strhnouti všechnu moc v obci na sebe. Ostrakismus byl tedy namířen právě proti zásahům příliš ctižádostivých jedinců, vybočujících z rámce ústavy. Jejich údělem bylo vyhnanství na dobu deseti let a musíme přiznat, že se takovým způsobem obec připravila mnohdy o cenné služby svých nejschopnějších občanů. Je pravda, že se v důsledku tohoto opatření nemohl rozvinout nezdravě přebujelý systém stran, ale je také pravda, že došlo k zákrokům nekonstitučním a násilným.

Připojme dvě poznámky. Politická zkušenost starého Řecka nebyla nikdy dostatečně plná a rozmanitá, aby je přivedla k vytvoření větší organické jednotky, než byl drobný stát městský. Hellenské demokracie se uskutečňují jen v rámci těsného území, které je menší než drobné provincie velkých států moderních. Tato malá teritoriální rozlehlost umožňovala athenským občanům přímou účast na veřejném

životě politickém. Ale byla tu ještě jiná okolnost, která nám vysvětluje, proč mohla být athenská demokracie demokracií přímou: o t r o c t v í. Práce otroků byla předpokladem časového uvolnění jejich pánů, svobodných občanů, kteří — hmotně zabezpečeni — se mohli plně uplatnit v životě veřejném. Tu si nejjasněji uvědomujeme vzdálenost, která nás dělí od tohoto typu starověké demokracie. Vláda lidu v ní nebyla vládou všech dospělých obyvatel žijících trvale na území obce, neboť tito „všichni“ byli pouze občané svobodní. Z politických a tím i všech ostatních společenských práv byli vyloučeni jedinci ne-svobodní (otroci) a cizinci. Zákony stanoví hranice mezi těmito skupinami byly velmi přísně dodržovány. Jen zřídka se stávalo, že byl cizinec naturalisován, a pouze po válečných katastrofách, kdy se počet „občanů“ značně zmenšil, takže jim hrozilo nebezpečí, že budou vzbouřivšími se otroky vyhlazeni, byly jejich řady uměle posíleny hromadným přijetím části těch, kterým právo svobodného občanství bylo do té doby odpíráno.

Pod zorným úhlem těchto dvou okolností (malá územní rozlehlost a instituce otroctví) jeví se „přímá“ demokracie řecká jako velmi částečná a při celkovém ocenění jejich předností nesmí být na tyto dva momenty zapomínáno. Ale dříve než tak učiníme, doplníme obraz starověké demokracie, jak byla uskutečněna ve státě athenském, ještě nástinem demokratických zřízení ve starém Římě.

Demokracie ve starém Římě.

Řím nebyl ani tolik demokratický jako Atheny. Demokratický prvek tu však měl značnou důležitost, v některých dějinných okamžicích dokonce převažující. S počátku to byl patriarchální stát monarchistické formy, patricijská obec z doby prvních králů. Ale vedle a proti vládnoucí vrstvě rodin a rodů patricijských formuje se postupně také jiná společenská vrstva, p l e b s. Jako v Athenách i zde bylo náboženství osou, kolem níž se zprvu otáčel celý veřejný život obce. Plebejové proto neměli žádných práv, ježto byli vyloučeni z obce náboženské. Ale sám vzrůst římského státu patricie přinutil — když už nemohli déle nésti sami všechnu tíhu a odpovědnost za řízení státu a zejména když svým počtem nestačili na službu vojenskou —, aby mezi sebe přijali prvky nové a tak své řady početně zesílili: hromadně přibírají jedince z lidu. Leč teprve po půldruhém století si lid vymohl politickou rovnost. Ostatně ani tento „lid“ neznamenal ještě lid vůbec, široké vrstvy. Jedinci, kteří nabyli politických práv, vytvářeli jakousi samostatnou skupinu plebejsko-patricijskou, od níž se široké vrstvy lidu počaly oddělovat, zůstávající i nadále politicky vyřazené a dožadující se odpírání jim práv. Toto období, kdy privilegované postavení aristokracie rodu přejímá aristokracie peněz, trvalo v Římě dosti dlouho. To pro zvláštní podmínky, dané přechodným sloučením obou, neboť kruhy aristokracie rodové nebyly aristokracií peněz uzavřeny. Nejdůležitější brzdou demagogie byla v tomto období okolnost, že kmeny venkovské měly naprostou početní převahu nad oblastmi městskými.

Římané neměli nikdy všeobecného a přímého práva hlasovacího. Hlasovalo se podle kmenů, centurií, nebo podle systému smíšeného, takže občané byli vždy vřazováni do vyššího společenského celku. Výsledkem toho bylo, že vrstvy vzdělanější a zámožnější nabyly vrchu nad vrstvami nižšími a že se skutečná a účinná kontrola ocitla výlučně v jejich rukou. Za tohoto stavu nemohl být lidový prvek v rámci konstituce na postupu. Neboť ani za největšího rozkvětu římské demokracie (r. 287 př. Kr., kdy byl

vydán t. zv. Lex Hortensia, jenž byl s hlediska ústavní teorie výrazem svrchovanosti lidového shromáždění, v praxi však ke skutečné vládě demokratické nevedl) byla vládní autorita Říma v rukou senátu (patricijského!) a ne v rukou lidového shromáždění.

Přes značnou pravomoc, jíž byli nadáni římsí úředníci, pronikal demokratický prvek lidové kontroly i do oboru jejich působnosti: byli určováni pouze na dobu jednoho roku a opětné zvolení bylo v určitých případech vyloučeno vůbec, v jiných bylo připuštěno po desetiletém intervalu. Nejdůležitějším demokratickým prvkem v římské konstituci bylo shromáždění, zvané *comitia*. Ale vedle něho tu bylo ještě *concilium plebis*, lišící se od shromáždění tím, že se skládalo výlučně z plebejů. Nebylo však dosti účinnou protiváhou převahy kruhů patricijských, které si při římské praxi hlasování skupinového zajistily převahou.

Proti řecké vyznačovala se římská politika vztahů k sousedům mnohem větší prozíravostí. Možno přímo říci, že si Řím zajistil úspěch právě svým obezřetným řešením problému občanství. Skýtal možnost nabýti občanství a když později byla občanská práva omezována, byla v platnosti ponechána alespoň práva politická. Řím tak mohl v Itálii vytvářet velkou a organickou jednotu, v níž byla ústřední nadvláda doplňována hledisky zdravé autonomie lokální. Přesto, či právě proto, demokracie v athenském smyslu v Římě nikdy nebylo. Značný vzrůst počtu obyvatelstva byl překážkou zdárného fungování lidového shromáždění, které by bylo představitelem římského světa jako celku. Nezbytnost rychlého jednání mluvila vždy přesvědčivěji ve prospěch senátu a jeho zapracovaného a zkušeného úřednictva. Ve druhé pol. II. stol. př. Kr. byly již dobře patrné síly, které měly přivodit pád republiky a které připravovaly cestu imperialistické autokracii: úpadek zemědělství přivodil rozsáhlé sociální změny; nejschopnější občané dleli stále mimo Řím, odváděni službou vojenskou, a ti, kteří zůstali, byli proniklí novým duchem obchodním a zaujati výhradně myšlenkami, jak nejvíce vytěžit z nově nabytých kolonií; ohledy a usilování o blaho celku ustoupily do pozadí; v neposlední řadě pak zhoubně působily také nadměrné výlohy, spojené s vydržováním vždy početnější a nákladnější armády.

Ze všeho největší závažnost třeba však přičísti t. zv. otázce sociální. V celých dějinách římské republiky je patrný boj, v němž se chudí plebejové domáhali přidělu půdy a zrušení dluhů. Vládnoucí aristokracie, která s počátku měla na mysli obecný prospěch a dbala rozkvětu státu jako celku, zneužívá vždy více svého privilegiovaného postavení ve prospěch výhod čistě osobních, činíc si z „věci veřejné“ zdroj hojných příjmů. Její řady byly postupně oslabovány, když vzrůstal počet občanů majících hlasovací právo (r. 280 př. Kr. bylo napočítáno přes 280.000 hlasujících občanů, takže vznikly nepřekonatelné obtíže technické, které současně zřetelně ukázaly, jak byl Řím dalek demokracie v duchu athenském: jak seskupit tento velký počet v jedno shromáždění, které by bylo představitelem skutečné vůle lidu?). V r. 232 tribun Flaminius konečně prosadil přes odpor vysokých úředníků a senátu, aby byla lidu přidělena aspoň část té půdy, na niž si do té doby činila výlučné právo jenom šlechta. Ale demokracii to už nezachránilo. Výsledkem přiosťřených sociálních bojů v Římě bylo, že se proti oligarchii šlechty vyvíjela a uplatňovala ochlokracie (vláda nezodpovědného davu), vládnoucí improvizovanými dekrety a znemožňující jakoukoliv pravidelnou administrativu. Řím v tomto ohledu nečiní žádnou výjimku od osudu jiných antických států, leda snad v tom, že tu třída boháčů měla k dispozici silnou vojenskou

moc, takže si dovedla udržet téměř stálou převahu, zejména když vůdcové lidu byli odstraňováni násilnou smrtí. Bohatí vlastníci nevědomky sociální rozpory vlastně přiostrhovali sami, když konkurenční prací otroků ruinovali drobné majitele, kteří, zbaveni svého dosavadního společenského zařazení, odcházeli do hlavního města, aby zde rozmnožili řady nespokojené a bouřící se chudiny. To potrvá až do okamžiku, kdy bude římská republika přeměněna v monarchii. Anarchii učiní konec César, který se vrátí z Gallie v čele osvědčené armády. V e z ř í z e n í ř í m s k é h o c í s a ř s t v í m ů ž e m e t u d í ž v i d ě t k o n e c d ě j i n a n t i c k ý c h d e m o k r a c i í : v š u d e v y ú s t i l y v s o c i á l n í k r i s i , j e ž v e d l a k z a v e d e n í v o j e n s k é m o n a r c h i e .

* * *

Shrňme dosavadní výsledek svého stručného přehledu. Poznali jsme především, že to, čemu říkáme starověká demokracie, vlastně v dnešním smyslu toho slova ani žádnou demokracií nebylo. Je pravda, že ve starých republikách řeckých se tento název vyskytl po prvé a že v nich se utvářely základy opravdu demokratických institucí; je dále pravda, že se tu demokracií mínila vláda lidu; ale viděli jsme, že tento lid nezahrnoval všechny dospělé obyvatele státu, nýbrž jenom „občany“, kteří činili poměrně nepatrný výsek celé státní společnosti. Že vedle takto nedemokraticky pojmávaného občanství tu byla též instituce otroctví, tedy něco, co by s dnešního demokratického hlediska nemohlo být hájeno, tím méně ospravedlněno. Toto, jakož i okolnost, že tu šlo vesměs o státy celkem nepatrné velikosti vysvětluje, proč byla na př. v Athenách možna demokracie přímá a proč vláda byla efektivně v rukou majority občanstva, které po předběžné debatě pravoplatně vyjadřovalo svou vůli ve shromáždění. V tomto ohledu snad největší rozdíl mezi demokracií athenskou a demokracií moderní musíme spatřovati ve skutečnosti, že v Athenách nebylo žádného rozdílu mezi o b e c n ý m s b o r e m „o b ě a n ů“ a v l á d n o u c í m i n o r i t o u ; b y l i t o t o ž n í .

Řekové byli přesvědčeni, že skutečné občanství jest jen takové, které v sobě zahrnuje přímé a činné účastenství na správě státu. Ale občanství tohoto typu bylo uskutečnitelné toliko v rámci drobného státu městského; vždyť i tak vznikaly potíže technického rázu, když počet občanů jen poněkud vzrostl: nedostatek výkonné autority. Atheňané nevyřešili náležitě ani otázku vůdcovství, která je pro demokracii jednou z otázek nejdůležitějších; hájíce zásadu absolutní občanské rovnosti, znemožňovali kompetentní vůdcovství osobní. Individuum bylo nadto podřizováno společenskému celku do té míry, že byl ohrožen i volný vývoj osobnosti. Důležitý sociologický problém: jedinec — společnost Řekové v duchu zásad demokratických nevyřešili.

Ačkoliv v Římě nebyl demokratický prvek ani zdaleka tak vyvinutý jako v Athénách, byli římstí občané obezřetnější a dovedli se vyvarovat chyb Athéňanů. Za zvlášť šťastný rys republikánského zřízení římského dlužno považovat spojení autority s odpovědností. Stát tak byl zajišťován proti zásahům neodpovědných demagogů. Je nepochybné, že iniciativa vysokých úředníků omezovala v zákonodárství kompetenci lidového shromáždění; chránila tím však stát od politiky, bezmyšlenkovitě a neodborně prosazované lidmi, kteří nedávali žádných záruk.

Nesmíme dále zapomínat, že římské právo je založeno na principech, které měly velký vliv na vypracování demokratických ideologií ve středověku i v době nové. Římští právníci učili, že stát je tu proto, aby občanům zajišťoval jejich individuální práva a že veškeru svou autoritu odvozuje z vůle lidu. Legitimní je pouze ta vláda, která uznává, že posledním pramenem vši politické moci jest lid.

Pro své další výklady si zejména zapamatujme, že i v Athénách i v Římě byla demokracie určována malou územní rozlehlostí státu a existencí otroctví. (Stojí za zmínku, že už tehdy, když počet římských občanů vzrostl tak, že se nemohli účastnit všichni osobně a přímo lidových shromáždění, vznikla myšlenka, aby byli do Říma vysíláni zástupci; nakonec však tato myšlenka reprezentace přijata nebyla.) Platon i Aristoteles shodně říkají, že je konec s demokracií tam, kde zájem parciální, částečný, zájem jedné třídy či kterékoliv jiné skupiny, majority nebo minority, převládne nad zájmem obecným. Aristoteles pak přímo tušil, že otázka sociální je pro demokracii vážným nebezpečím. Nedovedl z toho však vyvodit další důsledky a demokracii chápal i dále jen ve smyslu politickém.

Osudy demokracie ve středověku.

Ve vládě římského císařství není žádného ryzího prvku demokratického. Za Julia Cesara přestalo být občanství sloučeno se svobodou lokální samosprávy, a bylo-li rozšířeno i na neitalské národy nově nabytých provincií, dlužno v tom spatřovati úmyslný krok, aby tak byla připravena vláda imperialistická. Na konci I. stol. po Kr. jedinou mocí, jež zůstala římské *comici*, bylo potvrzení svrchovanosti, již senát odhlasoval novému imperátorovi. Nedlouho nato zanikla i sama tradice demokratické vlády. James Bryce vystihuje celkovou situaci takto: „Dějiny demokracie ve starověku se končí pádem římské republiky. Místní samospráva trvala dále po řadu generací ve městech, avšak ve formě oligarchie, a posléze i ona zanikla. Téměř po patnáct století, ode dnů Augustových až po dobytí Cařihradu Turky, nedošlo u Římanů ani ve východním císařství přes vysokou jeho civilizaci, ani na západě, pokud v Římě (během pátého století) nezánikla moc císařská, k vážnějšímu pokusu o znovuzřízení demokratické vlády nebo aspoň o zavedení pravidelného ústavního postupu při ustanovování autokratické hlavy státu.“¹ A o něco dále dodává náš anglický autor, že despoticke monarchie opanovaly všude pole. Všeobecně a s ohledem na politickou praxi vzato, má Bryce pravdu. Přesto dopustili bychom se chyby, kdybychom dobu „temného“ středověku přešli mlčením. Navykli jsme si příliš dívat se na renesanci a na novou dobu jako na zjevení. Neprávem. Renesance se vlastně táhne celým středověkem, neboť vždy tu byli četní jedinci, kteří se s láskou obírali studiem starověku a dovedli vychutnávat a chápat plnost jeho života; a stejně dobře víme, že vedle Tomáše Akvinského byl největší autoritou středověku Aristoteles; mnohé z myšlenek doby nové byly připraveny myšlenkovým úsilím myslitelů středověkých; a v mnohém základy moderní společnosti třeba hledati už v prvých stoletích středověku. Přicházejí tu v úvahu dvě nové síly: křesťanská etika a politický ideál kmenů teutonských. Z křesťanství byla odvozena základní idea rovnosti všech a úcta k lidství našich bližních, což zvolna přeměňuje stav původního otroctví na stav poddanský. Teutonská koncepce pak uvedla pojetí vlády, která vzniká

¹ James Bryce, Moderní demokracie. Český překlad, Praha 1926 (I, 43).

ze svobodného souhlasu či „kontraktu“ mezi svobodnými lidmi. A poněvadž tento smluvní element předpokládá původní rovnost lidských práv, stal se základem demokratické myšlenky i v době nové.²

Přísně vzato, mluví-li se ve středověku o demokracii, míní se tím prostě zájem o lidové vrstvy a o jejich sociální postavení. Ale ku podivu, tento středověk, který měl tolik na mysli „Imitatio Christi“ (napodobení Krista), zůstal nepochopitelně hluchý k nejprostším lidským požadavkům, dovolávajícím se uskutečnění království ponížených na zemi: nezrušil nevolnictví. A přece: „Smrt Mesiášova jest smrt otroka, jest to smrt ponižující, potupná, strastná, provázená rouháním a úsměšky.“³ Je jistě zarážející, že ve středověku, prodchnutém duchem křesťanským, duchem lásky k bližnímu, nebylo více pochopení pro strádání těch, kteří měli ve svém utrpení ke Kristu nejbližší. A zdůvodňoval-li Aristoteles nezbytnost otroctví ve starověku filosoficky, vynaložil sv. Augustin mnoho ze svého přesvědčujícího umění logického, aby zase zdůvodnil nutnost poddanství ve středověku. Středověk byl dobou mnohých válek, světových i církevních. Nejvyšší příkaz lásky k bližšímu zůstal tak namnoze prázdným slovem a „barbarské dobývání stvořilo novou zásadu nerovnosti mezi lidmi. Bylo třeba mnohých století, než kmen vítězný a podmaněný mohly splynouti v sebe a utvořiti jednu rodinu. Proto také bylo společenským zákonem středověkým rozdělení na dvě třídy: urozené a nevolníky; prvních úkolem byla válka, druhých práce.“⁴ Snadno pochopíme, že to nebyly podmínky příznivé pro rozvoj demokratického myšlení, tím méně pro vznik opravdu demokratických institucí.

* * *

Byl-li Řek na prvním místě občanem a teprve potom člověkem, byl člověk středověký především členem společenství církevního. Neboť důležitou úlohu hrála ve středověku myšlenka všesvětové křesťanské církve. Sjednocení křesťanských národů evropského západu v jednotu, podřízenou společné správě, bylo obecně přijímáno jako řád přírodní i božský. Teprve v poměrně podznmím období došlo v západní Evropě ke vzniku ústřední autority, ježto časté rozbroje a porušování veřejného pořádku vedly k silně centralisované monarchii, v níž byl spatřován jediný prostředek udržení jednoty a řádu. Téměř stálé nebezpečí války vedlo lidi k tomu, aby nadržovali silné moci monarchické autority. A byla to hlavně anarchie feudálního období, jež nejvíce posílila monarchický ideál. Analogicky bylo usuzováno, že i církve může vykonat v lidstvu očistné dílo a náležitě zastávat své funkce, jen když bude také takovou monarchií. Právě proto se však moc světská střetla s mocí církevní a jejich boj je ústředním tematem středověkých dějin. V zásadě však ani otázka poměru moci církevní a moci světské ve středověku rozřešena nebyla. O problému bylo sice uvažováno s důkladnou věcnou znalostí, ale vada tkvěla v tom, že úvahy vycházely z mylných předpokladů: středověku bylo cizí pojetí, které vidí ve státě přirozenou cestou vzniklé lidské zřízení, jež občany spravuje jako lidi a ne jen jako křesťany, a jež je výsledkem dlouhého historického vývoje a ne výtvozem vzniklým z nějakého pomyslného zásahu božího. Přesto jednu zásluhu tu středověku musíme přičísti. Prokázal, že

² Viz o tom blíže: Alan F. Hattersley, *A Short History of Democracy*. Cambridge 1930 (kap. V.).

³ Pavel Janet, *Dějiny vědy politické*. Český překlad, Praha 1896 (I, 189).

⁴ Tamže, str. 183.

všechny tužby církve po moci světské jsou v naprostém rozporu s duchem prvotního křesťanství. Proto také byly důvody pro oprávněnost theokracie (rozuměj vlády kněží, nikoliv vlády boha) už koncem středověku zcela vyvráceny. Podobně jako ve starověku i nyní se politika krok za krokem osvobozuje od nevědeckého zatížení dogmatických úvah theologických a na obzoru se začíná rýsovat nový činitel, který až dosud byl ve sporech mezi panovníkem a papežem vyřazeným divákem: lid. „Zásada politické svobody, jež vládla za starověku a již se dovolávali od té doby leda mimochodem přívrženci církevní moci, opět se objeví, a to ve jménu svém vlastním a bojuje svými vlastními zbraněmi. V téže době vzniknou nebo obnoví se se zdarem otázky o právu, rovnosti, přirozené svobodě, svobodě svědomí — otázky, jichž středověk neznal, nebo jež dusil. *Liberum arbitrium*, svobodný soud, pronikne až k základům práva politického a přirozeného; hledaje zásady státu, najde to, čeho starověk neznal, právo osobní a právo svobody; oddělí člověka od občana a jme se zabývati se státem, založeným na filosofii a rozumu. Takové jsou práce politické vědy ve třech stoletích, jež uplynou od konce středověku až k revoluci francouzské.“⁵

Jedna okolnost si v této souvislosti zaslouží zvláštní zmínky. V pojmu papežského imperia, jemuž je ve středověku podřízena celá světová křesťanská společnost, bylo též zahrnuto, že světský panovník, neplnící svých povinností k poddaným, může být sesazen; nesprávná vláda zbavuje lid povinnosti poslouchati a opravňuje ho, aby se proti držiteli takového nespravedlivého řádu vzepřel. Mýlili bychom se ovšem, kdybychom v této skutečnosti chtěli spatřovati projev křesťanské lásky, chránící ubohé poddané před bezprávím světského panovníka. Byl to jen vhodný prostředek, jímž si papežská politika hleděla udržeti vrch nad nepohodlnými držiteli moci světské a posílit tak své vlastní mocenské postavení. Ale mimo nadání posloužila tím velmi účinně tendencím demokratickým, hlásajíc, že světská moc si může činiti nárok na uznání jen tehdy, když náležitě plní všechny závazky vůči svým občanům. Znovu se tu naskytá příležitost, abychom se přesvědčili, že nemůžeme povšechně odsuzovat „temný“ středověk, byť i to, co zde uvedeme z citovaného již spisu Janetova (I, 184—85), bylo jen jednou z nemnohých výjimek. Mám na mysli řeč, kterou pronesl drobný zeman Filip Pot k stavům v r. 1484: „Království je úřad, ne dědictví. Dějepisci vypravují a já jsem se naučil od starých, že na počátku byli páni voleni hlasy lidu, a že ti, kdož si zjednali moc násilím nebo jinak, bez souhlasu lidu, jsou tyrany. — Jest zřejmo, že král nemůže sám o sobě nakládati s republikou dle své vůle. Jest na stavech, aby stvrдили schválením hotové skutky a nic svatého a řádného nemůže trvati proti nim a bez jejich svolení.“ Tato odvážná slova mluvil zeman; ale uvedu z Janeta (I, 184) ještě jiný význačný citát, svědčící o tom, jak i v prostých vrstvách lidových bylo živě pocítováno bezpráví, jemuž byli poddaní vystaveni za nevolnictví. Jakýsi John Ball kázával v neděli po mši na náměstí, když lidé chodili z kostela: „Dobré lidičky, záležitostem v Anglii nevede se dobře a nepovede se dobře... dokud bude rozdíl mezi sprostými a urozenými, dokud nebudou všichni sloučeni a dokud velmoži budou většími pány nežli my... Proč nás drží v nevolnictví? Všichni jsme pošli z jednoho otce a z jedné matky, Adama a Evy. V čem mohou říci, že jsou většími pány než my, leda že my vyděláme práci, co oni rozházejí? Oni jsou oděni v samet a hedbáví (!) ... a my v chudé látky; oni mají vína, lahůdky a koláče a my máme reznou

⁵ P. Janet, I. c. I, 196.

mouku a pijeme jen vodu; oni mají letohrady a krásné příbytky a my máme jen lopotu a práci, déšť a vítr na polích..." Nebyla-li sociální otázka ve středověké feudální společnosti řešena, neznamená to, že nebyla pocitována. Bude i napříště spodním, hluboce znějícím tónem, který bude nepříjemně zaznívat do uší těch, kteří se nyní prozatím stavějí, jako by neslyšeli, poněvadž slyšeti nechtějí; tón však bude stále slílit, přejde do vyšších poloh a od dob Velké revoluce se stane nejsilnějším tónem, rušícím harmonický akkord společenského soužití doby moderní.

* * *

Historik demokracie přihlédne v dějinách středověku zejména ke dvěma zjevům: k rozvoji systému zastupitelského a k demokratické praxi států městských. Myšlenka reprezentace dostalo se přijetí i v samé organizaci církevní, když volbou byli vybíráni duchovní, kteří měli své diecése zastupovati na církevních synodech. Státy světské uplatnily princip zastupitelský nejprve v oblasti soudní a administrativní; ovšem nikoliv jako ústupek demokracii. Vědomě bylo teprve od XIV. století uvažováno o zavedení systému reprezentativního jako o věci možné a s určením, že to má být jakási veřejná kontrola koruny. Ani v Anglii, kde byl tento systém zaveden nejdříve, nešlo původně o instituci lidovou; nebyl to prostředek kontroly nad vládou, nýbrž prostředek, který byl přijat jednak v zájmu soudnictví, jednak v zájmu práv královských. Anglické národní shromáždění vyrůstalo ve středověku zvolna z praxe zastupitelských sborů lokálních (shire courts). Po nájездеch normanských stal se největší vládní autoritou vedle krále jeho poradní sbor, jehož členové byli jen z části určováni a povoláváni králem, a v němž postupně došlo k diferenciaci a specialisaci funkcí. Zbývalo pak učiniti už jen jediný krok, aby se tento králov poradní sbor přeměnil ve skutečné národní shromáždění. Tento krok byl učiněn, když vznikla a byla v praxi provedena myšlenka, aby se společných porad krále a jeho sboru účastnili také zástupcové jednotlivých hrabství a měst. Byl tak položen pevný základ k rozvoji pozdějších parlamentních institucí, snad největší přínos anglického národa západní civilizaci.⁶ Princip neomezené moci absolutního monarchy byl tím překonán; i panovník stojí pod zákonem a může být nucen, aby ho dbal. Od té doby se počal parlament zvolna vžívat a vybojovávat si své význačné postavení. Nebude napříště jen příležitostným prostředkem, s jehož souhlasem by byly uzákoněny nové daně, nýbrž bude stálou a nezbytnou institucí, jejíž funkcí bude vyjádření vůle celého národa také v oblasti zákonodárné.

Tak bylo v Anglii. Na evropském kontinentě neměly však samosprávné instituce trvalého úspěchu; nestaly se stálými a účinnými orgány vlády. Tak francouzským stavům chyběla na př. jednotnost a sociální solidarita anglického parlamentu, ježto jejich činnost byla znesnadňována vnitřními nesrovnalostmi mezi jednotlivými společenskými třídami. Ostatně i kdyby toho nebylo, neměly by středověké demokratické tendence mnoho nadějí na úspěch, považíme-li, že monarchie byla považována za jedinou žádoucí, nejdokonalejší a samým bohem sankcionovanou státní formu. Proto tím více upoutá pozornost historika demokracie existence autonomních městských států, které vyvolávají představu drobných států demokratického Řecka.

Přihlédneme-li však blíže, seznáme, že tato podobnost jest pouze zdánlivá. Demo-

⁶ A. F. Hattersley, l. c. str. 80.

kracie typu athenského nebyla ve středověku uskutečněna nikdy, ani když vezmeme v úvahu Florencii XIII. stol., která byla tehdy nejdemokratičtější ze všech svobodných měst italských. Neboť i zde se hned od počátku proti sobě stavěly dva odporující si principy: demokratický a oligarchický. Jakub Burkhardt, výtečný znatel Italie tohoto období, má pro svobodnou Florencii slova nejvyššího uznání: „Největší politické uvědomení, největší bohatství vývojových forem nalézáme spojeny v dějinách Florencie, jež v tomto smyslu zasluhuje názvu prvního moderního státu světa.“⁷ Ale naznačuje, že rozkvět tohoto slavného města byl podmíněn ve značné míře jeho nadvládou nad dřívějšími nepřáteli, takže místo svobodného rozvoje demokratického byl tu ve skutečnosti ustavičný stav násilný. I ve vnitřní správě byl demokratický prvek skutečností pouze zdánlivou. Privilegovanou vládnoucí skupinou byla nepřilíš četná minorita občanů. Všeobecně se uvádí, že původ městské samosprávy italské dlužno hledati v rychlém vzrůstu bohatství a populace, zejména ve stol. XI. a XII. Tendence demokratická byla v lidovém shromáždění obcí s počátku zcela zřetelná; z pocitu síly a sebevědomí rostla touha po založení mocných „communes“, které by byly prostředkem blaha všech občanů. Ale vznik a soustředění značného movitého majetku v rukou nemnohých jedinců (rodů) byl příčinou přiostrujících se rozporů ve společenském rozvrstvení: vrstvy sociálně slabší byly vydány v ruce držitelů majetku i moci; demokracie se ocitla na ústupu dříve ještě, než se mohla plně uplatnit. Dostává se nám zde tedy téhož poučení, jako v případech osudů demokracie řecké a římské; i demokracie středověká vyúsťuje v otázku sociální a vyznívá celkem na prázdno. Potřeba ochrany byla tehdy více zdůrazňována než potřeba autonomnosti, samostatnosti, a jediným trvalým výsledkem demokratických počátků svobodných států městských bylo zařazení bohatnoucí a vlivné vrstvy měšťanské do rámce středověké společnosti feudální. Výjimku nečiní ani území Švýcarska. Počátek jeho samostatnosti se datuje od samého konce století XIII. (r. 1291), kdy se spojily tři známé kantony, aby společně lépe hájily svých práv proti pochybným a neoprávněným nárokům hrabat habsburských. Jejich obyvatelé, živící se výtěžkem polí, lesů a luk, měli demokratickou formu vlády, ježto si vládli sami v lidových shromážděních, v nichž si byli všichni zcela rovni. Byl to však jen primitivní počátek vyspělých demokratických institucí švýcarských z doby mnohem pozdější.

Přehled o středověké demokracii můžeme proto s Hattersleym uzavřítí takto: Vznik a další trvání jednoduché formy švýcarské demokracie bylo jevem přirozeným, uvážíme-li, jak jednoduché byly společenské poměry kantonů, v nichž se ujala. Ze všeho nejdůležitější byl rozvoj systému zastupitelského, který v Anglii vedl k vytvoření parlamentu. Občané se tak učili podřizovati skupinové a lokální zájmy požadavkům a zájmům celonárodním. Je pravda, že na evropském kontinentě byla tato důležitá politická zkušenost občanům ve středověku odepřena; dostalo se jim jí teprve později. Ale příklad anglický vedl k napodobení, zejména když filosofové a státní teoretikové počali uvažovati o státě jako o přirozeném výtvoru lidském. Viděli jsme, že i tu měli v mnohém cestu připravenou už úvahami myslitelů středověkých.*

⁷ Jakub Burkhardt, Kultura renaissanční doby v Itálii. Český překlad, Praha 1912.

* P o z n á m k a. Literatura o demokracii a jejích jednotlivých problémech je dnes téměř již nepřehledná. Nemáme však doposud soustavného díla, které by předmět vyčerpávalo v úplnosti a které by zejména jeho obecný význam sociální neumenšovalo jednostranně pojatým hlediskem politickým; neboť o tom dnes už nemůže býti sporu, že demokracie není jen pojmem politickým. (Po takovémto díle bychom